सत्यमेव जयते

ভাৰতৰ সংবিধান

(১ ডিচেম্বৰ, ১৯৯৯ পৰ্য্যন্ত যথা সংশোধিত)

ভাৰত চৰকাৰ
বিধি আৰু ন্যায় মন্ত্ৰালয়।

সংবিধান (অষ্ট সপ্ততিতম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৯৫ অন্তৰ্ভুক্ত কৰি সকলো সংশোধন ইয়াত সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে।

দ্বিতীয় সংস্কৰণ - ১৯৯৯

ভাৰত চৰকাৰৰ হকে, অসম চৰকাৰ (বিধান বিভাগ) ৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত আৰু
অভিৰুচি প্ৰকাশন প্ৰাইভেট লিমিটেড, গুৱাহাটী - ৩ ত মুদ্ৰিত।

ভাৰতৰ সংবিধান

PREFACE

This is the second edition of Assamese version of the Constitution of India. In this edition, the text of the Constitution has been brought up-to-date by incorporating therein all the amendments up-to and including the Constitution (Seventy-eight Amendment) Act, 1999.

NEW DELHI
1.12.1999

Dr. SUBHASH C. JAIN
Secretary to the Govt. of India

ভাৰতৰ সংবিধান

প্ৰস্তাৱনা

আমি ভাৰতৰ লোক সমূহে ভাৰতক এখন
সাৰ্বভৌম সমাজবাদী ধৰ্মনিৰপেক্ষ
লোকতান্ত্ৰিক গণৰাজ্য ৰূপে গঠন
কৰিবলৈ, তথা ইয়াৰ সকলো নাগৰিকৰ
বাবে:
সামাজিক, অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক
ন্যায়;
চিন্তা, অভিব্যক্তি, বিশ্বাস, ধৰ্ম আৰু
উপাসনাৰ স্বাধীনতা;
প্ৰতিষ্ঠা আৰু সুযোগৰ সমতা
লাভ কৰিবলৈ;
আৰু তেওঁলোকৰ সকলোৰে মাজত-
ব্যক্তিৰ মৰ্য্যাদা তথা জাতীয় ঐক্য আৰু
সংহতি সুনিশ্চিতকাৰী ভাতৃভাব
বৃদ্ধি কৰিবলৈ
নিষ্ঠা সহকাৰে সংকল্প কৰি—
আমাৰ এই সংবিধান সভাত—
আজি ১৯৪৯ চনৰ নৱেম্বৰ মাহৰ
ষড়বিংশ দিৱসত ইয়াৰ দ্বাৰা
এই সংবিধান গ্ৰহণ কৰিছোঁ,
অধিনিয়মিত কৰিছোঁ আৰু
নিজকে অৰ্পণ কৰিছোঁ।

ভাৰতৰ সংবিধান

বিষয় সূচী

প্ৰস্তাৱনা

অনুচ্ছেদ | পৃষ্ঠা

প্ৰথম ভাগ

সংঘ আৰু ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ

১। সংঘৰ নাম আৰু ৰাজ্যক্ষেত্ৰ। ১

২। নতুন ৰাজ্যৰ অন্তৰ্ভুক্তি বা গঠন। ১

২ ক। [নিৰসিত] ১

৩। নতুন ৰাজ্য গঠন আৰু বিদ্যমান ৰাজ্যৰ নাম, সীমা বা ক্ষেত্ৰৰ সালসলনি। ১

৪। প্ৰথম আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ সংশোধন আৰু অনুপূৰক, আনুষঙ্গিক আৰু পাৰিণামিক বিষয়ক উপবন্ধ কৰিবলৈ অনুচ্ছেদ ২ আৰু ৩ৰ অধীনত প্ৰস্তুত বিধিসমূহ। ২

দ্বিতীয় ভাগ

নাগৰিকত্ব

৫। এই সংবিধান প্ৰাৰম্ভণিৰ সময়ত নাগৰিকত্ব ৩

৬। পাকিস্থানৰ পৰা ভাৰতলৈ প্ৰব্ৰজন কৰা কিছুমান লোকৰ নাগৰিকত্ব অধিকাৰ। ৩

৭। পাকিস্থানলৈ প্ৰব্ৰজন কৰা কিছুমান লোকৰ নাগৰিকত্ব অধিকাৰ। ৩

৮। ভাৰতত জন্ম হোৱা কিন্তু ভাৰতৰ বাহিৰত থকা কিছুমানলোকৰ নাগৰিকত্বৰ অধিকাৰ। ৩

৯। স্বেচ্ছাই বিদেশী ৰাজ্যৰ নাগৰিকত্ব অৰ্জন কৰা ব্যক্তিসকল নাগৰিক নহ'ব। ৪

১০। নাগৰিকত্ব অধিকাৰৰ অবিচ্ছিন্নতা। ৪

১১। সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা নাগৰিকত্ব অধিকাৰ বিনিয়মন কৰিব। ৪

তৃতীয় ভাগ

মৌলিক অধিকাৰসমূহ

সাধাৰণ

১২। পৰিভাষা। ৫

১৩। মৌলিক অধিকাৰসমূহৰ লগত অসংগত বা অপ্লীকাৰক বিধি। ৫

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
	সমতাৰ অধিকাৰ	
১৪।	বিধিৰ আগত সমতা।	৫
১৫।	ধৰ্ম্ম, জাতি, বৰ্ণ, লিংগ বা জন্মস্থানৰ হেতুত বিভেদকৰণ নিষেধ।	৫
১৬।	চৰকাৰী নিয়োগৰ বিষয়ত সুযোগৰ সমতা।	৬
১৭।	অস্পৃশ্যতাৰ বিলোপন।	৬
১৮।	খিতাপ বিলোপন।	৬
	স্বতন্ত্ৰতাৰ অধিকাৰ	
১৯।	বাক্ স্বতন্ত্ৰতা আদি বিষয়ক কিছুমান অধিকাৰ সংৰক্ষণ।	৭
২০।	অপৰাধৰ বাৰে দোষীসাব্যস্তকৰণৰ সম্পৰ্কত সংৰক্ষণ।	৮
২১।	জীৱন আৰু ব্যক্তি স্বাধীনতাৰ সংৰক্ষণ।	৮
২২।	কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত বন্দীকৰণ আৰু নিৰুদ্ধকৰণৰ পৰা সংৰক্ষণ।	৮
	শোষণৰ বিৰুদ্ধে অধিকাৰ	
২৩।	মানৱ পণন আৰু বলাতশ্ৰম কৰোৱাৰ প্ৰতিষেধ।	৯
২৪।	কাৰখানা আদিত ল'ৰা-ছোৱালীৰ নিযুক্তি প্ৰতিষেধ।	৯
	ধৰ্ম্ম স্বতন্ত্ৰতাৰ অধিকাৰ	
২৫।	বিবেকৰ স্বতন্ত্ৰতা আৰু ধৰ্ম্মৰ অবাধ ধাৰণ, আচৰণ আৰু প্ৰচাৰৰ স্বতন্ত্ৰতা।	১০
২৬।	ধৰ্ম্মমূলক কামৰ পৰিচালনাৰ স্বতন্ত্ৰতা।	১০
২৭।	কোনো বিশেষ ধৰ্মৰ উন্নতিৰ অৰ্থে কৰ শোধোৱা বিষয়ত স্বতন্ত্ৰতা।	১০
২৮।	কিছুমান শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠানত ধৰ্ম্ম শিক্ষা বা ধৰ্ম্মীয় উপাসনাত উপস্থিতিৰ বিষয়ত স্বতন্ত্ৰতা।	১০
	সংস্কৃতি আৰু শিক্ষা সম্বন্ধীয় অধিকাৰ	
২৯।	সংখ্যালঘুসকলৰ স্বাৰ্থৰ সংৰক্ষণ।	১১
৩০।	শিক্ষা প্ৰতিষ্ঠান স্থাপন বা প্ৰশাসন কৰিবলৈ সংখ্যালঘুসকলৰ অধিকাৰ।	১১
৩১।	[নিৰসিত]	১১
	কোনো কোনো বিধিৰ ব্যাবৃত্তি	
৩১ ক।	সম্পদা আদি অৰ্জনৰ নিমিত্তে উপবন্ধকাৰী বিধিসমূহৰ ব্যাবৃত্তি।	১২
৩২ খ।	কোনো কোনো অধিনিয়ম আৰু বিনিয়মৰ মান্যকৰণ।	১২
৩১ গ।	কোনো কোনো নিৰ্দেশক সূত্ৰাৱলী কাৰ্য্যান্বিত কৰা বিধিসমূহৰ ব্যাবৃত্তি।	১৩
৩১ ঘ।	[নিৰসিত]	১৩
	সাংবিধানিক প্ৰতিকাৰৰ অধিকাৰ	
৩২।	এই ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰসমূহ বলবত কৰাৰ কাৰণে প্ৰতিকাৰসমূহ।	১৩
৩২ ক।	[নিৰসিত]	১৪
৩৩।	সেনাবাহিনী আদিৰ প্ৰতি প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত এই ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰসমূহ সাল-সলনি কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা।	১৪
৩৪।	যি কোনো অঞ্চলত সামৰিক বিধি বলবত্ হৈ থকা কালত এই ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন।	১৪
৩৫।	এই ভাগৰ উবন্ধসমূহক কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ বিধান।	১৪

অনুচ্ছেদ পৃষ্ঠা

চতুৰ্থ ভাগ

ৰাজ্যৰ নীতিৰ নিদেৰ্শক সূত্ৰসমূহ

৩৬।	পৰিভাষা।	১৫
৩৭।	এই ভাগত থকা সূত্ৰসমূহৰ প্ৰয়োগ।	১৫
৩৮।	লোক-কল্যাণৰ উন্নতিৰ অৰ্থে ৰাজ্যৰ দ্বাৰা সামাজিক ব্যৱস্থাৰ প্ৰবৰ্ত্তন।	১৫
৩৯।	ৰাজ্যৰ দ্বাৰা অনুসৰণীয় কিছুমান নীতি সূত্ৰ।	১৫
৩৯ ক।	সমান ন্যায় আৰু বিনামূলীয়া বিধিক সাহায্য।	১৬
৪০।	গাঁও পঞ্চায়ত সংগঠন।	১৬
৪১।	কেতবোৰ অৱস্থাত কাম কৰা, শিক্ষা লাভ কৰা আৰু ৰাষ্ট্ৰীয় সহায়তা পোৱাৰ অধিকাৰ।	১৬
৪২।	কামৰ ন্যায্য আৰু মানৱোচিত অৱস্থা সুনিশ্চিত কৰিবলৈ আৰু প্ৰসূতি মংগলৰ কাৰণে উপবন্ধ।	১৬
৪৩।	বনুৱাসকলৰ বাবে জীৱন নিৰ্বাহ মজুৰি আদি।	১৬
৪৩ ক।	উদ্যোগ পৰিচালনাত কৰ্ম্মীসকলৰ অংশ গ্ৰহণ।	১৬
৪৪।	নাগৰিকসকলৰ কাৰণে একে ধৰণৰ চিভিল সংহিতা।	১৬
৪৫।	ল'ৰা-ছোৱালীৰ কাৰণে বিনা মাচুলে আৰু বাধ্যতামূলক শিক্ষাদানৰ উপবন্ধ।	১৬
৪৬।	অনুসুচিত জাতি, অনুসুচিত জনজাতি আৰু অন্যান্য দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ লোকসকলৰ শিক্ষামূলক আৰু আৰ্থিক সম্বন্ধীয় স্বাৰ্থৰ উন্নয়ন।	১৬
৪৭।	পৰিপুষ্টিৰ আৰু জীৱন-যাপনৰ মান উন্নীত কৰিবলৈ আৰু লোক স্বাস্থ্যৰ উন্নতি কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰৰ কৰ্তব্য।	১৭
৪৮।	কৃষি আৰু পশু পালন সংগঠন।	১৭
৪৮ ক।	পাৰিপাশ্বিক অৱস্থাৰ সংৰক্ষণ আৰু উন্নয়ন তথা বন আৰু বন্যজীৱৰ ৰক্ষণ।	১৭
৪৯।	ৰাষ্ট্ৰীয় গুৰুত্ব সম্পন্ন স্মাৰক আৰু স্থান আৰু বস্তুসমূহৰ সংৰক্ষণ।	১৭
৫০।	কাৰ্য্যপালিকাৰ পৰা ন্যায়পালিকাক পৃথক কৰণ।	১৭
৫১।	আন্তঃ ৰাষ্ট্ৰীয় শান্তি আৰু নিৰাপত্তাৰ উৎকৰ্য সাধন।	১৭

চতুৰ্থ 'ক' ভাগ

মৌলিক কৰ্ত্তব্যসমূহ

৫১ ক।	মৌলিক কৰ্ত্তব্যসমূহ।	১৮

পঞ্চম ভাগ

সংঘ

প্ৰথম অধ্যায় — কাৰ্য্যপালিকা

ৰাষ্ট্ৰপতি আৰু উপৰাষ্ট্ৰপতি

৫২।	ভাৰতৰ ৰাষ্ট্ৰপতি।	১৯

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
৫৩।	সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা।	১৯
৫৪।	ৰাষ্ট্ৰপতিৰ নিৰ্বাচন।	১৯
৫৫।	ৰাষ্ট্ৰপতিৰ নিৰ্বাচনৰ পদ্ধতি।	১৯
৫৬।	ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পদাৱধি।	২০
৫৭।	পুনৰ নিৰ্বাচনৰ পাত্ৰতা।	২০
৫৮।	ৰাষ্ট্ৰপতিৰূপে নিৰ্বাচনৰ বাবে অৰ্হতাসমূহ।	২০
৫৯।	ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পদৰ চৰ্তসমূহ।	২১
৬০।	ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা শপত গ্ৰহণ বা প্ৰতিজ্ঞান।	২১
৬১।	ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ওপৰত মহাভিযোগ অনাৰ প্ৰক্ৰিয়া।	২১
৬২।	ৰাষ্ট্ৰপতি পদৰ ৰিক্ততা পূৰ্ণ কৰিবলৈ নিৰ্বাচন পতাৰ সময় আৰু আকস্মিক ৰিক্ততা পূৰ্ণ কৰিবৰ কাৰণে নিৰ্বাচিত ব্যক্তিৰ কাৰ্য্যকাল।	২২
৬৩।	ভাৰতৰ উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি।	২২
৬৪।	উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি ৰাজ্যসভাৰ পদেন সভাপতি হ'ব।	২২
৬৫।	ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পদৰ আকস্মিক ৰিক্ততাত কিম্বা তেওঁৰ অনুপস্থিতিত উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে ৰাষ্ট্ৰপতি ৰূপে কাৰ্য্য চলোৱা কিম্বা তেওঁৰ কৃত্য নিৰ্বহন কৰা।	২২
৬৬।	উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিৰ নিৰ্বাচন।	২৩
৬৭।	উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি পদৰ পদাৱধি।	২৩
৬৮।	উপ-ৰাষ্ট্ৰপতি পদৰ ৰিক্ততা পূৰ্ণ কৰিবলৈ নিৰ্বাচন পতাৰ সময় আৰু আকস্মিক ৰিক্ততা পূৰ্ণ কৰিবৰ কাৰণে নিৰ্বাচিত ব্যক্তিৰ পদাৱধি।	২৪
৬৯।	উপ-ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা শপত গ্ৰহণ বা প্ৰতিজ্ঞান।	২৪
৭০।	অন্যান্য আকস্মিকতাত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ কৃত্যসমূহ নিৰ্বহন।	২৪
৭১।	ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বা উপৰাষ্ট্ৰপতিৰ নিৰ্বাচন সম্বন্ধীয় বা জড়িত বিষয়।	২৪
৭২।	কেতবোৰ গোচৰত ক্ষমা আদি প্ৰদান কৰিবলৈ আৰু দণ্ডাদেশ, নিলম্বন, হ্ৰাস বা লঘু কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ক্ষমতা।	২৪
৭৩।	সংঘৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতাৰ বিস্তৃতি।	২৫
	মন্ত্ৰী-পৰিষদ	
৭৪।	ৰাষ্ট্ৰপতিক সহায়তা কৰিবলৈ আৰু মন্ত্ৰণা দিবলৈ মন্ত্ৰী পৰিষদ।	২৫
৭৫।	মন্ত্ৰীবৰ্গ সম্বন্ধীয় অন্যান্য উপবন্ধাৱলী।	২৬
	ভাৰতৰ মহান্যায়বাদী	
৭৬।	ভাৰতৰ মহান্যায়বাদী।	২৬
	চৰকাৰী কাৰ্য্য পৰিচালনা	
৭৭।	ভাৰত চৰকাৰৰ কাৰ্য্যৰ পৰিচালনা।	২৬
৭৮।	ৰাষ্ট্ৰপতিক সংবাদ জ্ঞাত কৰা আদি বিষয়ত প্ৰধান মন্ত্ৰীৰ কৰ্ত্তব্য।	২৭
	দ্বিতীয় অধ্যায় - সংসদ	
	সাধাৰণ	
৭৯।	সংসদৰ গঠন।	২৭

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
৮০।	ৰাজ্যসভাৰ গঠন।	২৭
৮১।	লোক সভাৰ গঠন।	২৮
৮২।	প্ৰত্যেক জনগননাৰ পিচত পুনঃ সমাযোজনা।	২৯
৮৩।	সংসদৰ সদন দ্বয়ৰ কালাৱধি।	২৯
৮৪।	সংসদৰ সদস্য পদৰ বাবে অৰ্হতা।	৩০
৮৫।	সংসদৰ অধিবেশন সমূহৰ সত্ৰাৱসান আৰু বিঘটন।	৩০
৮৬।	সদনত অভিভাষণ দিবলৈ আৰু বাণী পঠাবলৈ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা বিশেষ অভিভাষণ।	৩০
৮৭।	ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা বিশেষ অভিভাষণ।	৩০
৮৮।	সদনৰ সম্পৰ্কত মন্ত্ৰীবৰ্গ আৰু মহান্যায়বাদীৰ অধিকাৰ।	
	সংসদৰ পদাধিকাৰীসকল	
৮৯।	ৰাজ্যসভাৰ সভাপতি আৰু উপসভাপতি।	৩১
৯০।	উপসভাপতি পদৰ ৰিক্ততা, পদত্যাগ আৰু পদৰ পৰা অপসাৰণ।	৩১
৯১।	সভাপতি পদৰ কৰ্তব্যসমূহ পালন কৰিবলৈ অথবা সভাপতি ৰূপে কাৰ্য্য চলাবলৈ উপসভাপতি বা আন ব্যক্তিৰ ক্ষমতা।	৩১
৯২।	সভাপতি বা উপ-সভাপতিক পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰাৰ সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থকা কালত সভাপতি বা উপ-সভাপতিয়ে সভাপতিত্ব নকৰিব।	৩১
৯৩।	লোক সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষ।	৩২
৯৪।	অধ্যক্ষ বা উপাধ্যক্ষৰ পদৰ ৰিক্ততা, পদত্যাগ আৰু পদৰ পৰা অপসাৰণ।	৩২
৯৫।	অধ্যক্ষৰূপে কাৰ্য্যচলাবলৈ বা সেই পদৰ কৰ্তব্য পালন কৰিবলৈ উপাধ্যক্ষ বা আন লোকৰ ক্ষমতা।	৩২
৯৬।	পদৰ পৰা অপসাৰণৰ বাবে কোনো সংকল্প বিচাৰাধীন হৈ থকা কালত অধ্যক্ষ বা উপাধ্যক্ষই সভাপতিত্ব নকৰিব।	৩২
৯৭।	সভাপতি আৰু উপসভাপতিৰ আৰু অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষৰ বেতন আৰু ভাত্তা।	
৯৮।	সংসদৰ সচিবালয়।	৩২
৯৯।	সদস্যসকলৰ দ্বাৰা শপত বা প্ৰতিজ্ঞান।	৩৩
১০০।	সদনত ভোটদান, আসন ৰিক্ত থকা সত্বেও সদনৰ কাৰ্য্য কৰাৰ ক্ষমতা আৰু থূল।	৩৩
	সদস্যসকলৰ অনৰ্হতাসমূহ	
১০১।	আসনৰ ৰিক্ততা।	৩৩
১০২।	সদস্যপদৰ বাবে অনৰ্হতাসমূহ।	৩৩
১০৩।	সদস্যসকলৰ অনৰ্হতা বিষয়ক প্ৰশ্নৰ ওপৰত বিনিশ্চয়।	৩৩
১০৪।	অনুচ্ছেদ ৯৯ৰ অধীনত শপত লোৱাৰ বা প্ৰতিজ্ঞান কৰাৰ পূৰ্বে কিম্বা অৰ্হ নোহোৱাকৈ বা অনৰ্হ হৈ সদস্যৰ স্থানত বহা আৰু ভোট দিয়াৰ কাৰণে দণ্ড।	৩৪
	সংসদৰ আৰু তাৰ সদস্যসকলৰ ক্ষমতা, বিশেষাধিকাৰ আৰু উন্মুক্তিসমূহ ।	৩৫
১০৫।	সংসদৰ সদন দুখনৰ আৰু তাৰ সদস্য সকলৰ আৰু সমিতি বিলাকৰ ক্ষমতা, বিশেষধিকাৰ ইত্যাদি।	৩৫
১০৬।	সদস্য বিলাকৰ বেতন আৰু ভাত্তা।	৩৬

অনুচ্ছেদ | পৃষ্ঠা

বিধান প্ৰক্ৰিয়া

১০৭। বিধেয়ক উত্থাপন আৰু পাৰিতকৰণ সম্বন্ধীয় উপবন্ধাৱলী। ৩৬
১০৮। কোনো কোনো অৱস্থাত উভয় সদনৰ যুটীয়া বৈঠক। ৩৬
১০৯। ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ সম্বন্ধত বিশেষ প্ৰক্ৰিয়া। ৩৭
১১০। ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ পৰিভাষা। ৩৮
১১১। বিধেয়কত সন্মতি প্ৰদান । ৩৮

বিত্তীয় বিষয় সম্পৰ্কে প্ৰক্ৰিয়া

১১২। বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিৱৰণ। ৩৮
১১৩। সংসদত প্ৰাক্কলন সম্পৰ্কীয় প্ৰক্ৰিয়া। ৩৯
১১৪। বিনিয়োজন বিধেয়ক। ৪০
১১৫। অনুপূৰক, উপৰুৱা অথবা অতিৰিক্ত অনুদান। ৪০
১১৬। লেখা অনুদান, ঋণ অনুদান, ব্যতিক্ৰমী অনুদান। ৪০
১১৭। বিত্তীয় বিধেয়ক সম্পৰ্কে বিশেষ উ পবন্ধাৱলী। ৪১

প্ৰক্ৰিয়া সাধৰণতঃ

১১৮। প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাৱলী। ৪১
১১৯। সংসদৰ বিত্তীয় কাৰ্য্য সম্বন্ধীয় প্ৰক্ৰিয়াৰ বিধিৰ দ্বাৰা বিনিয়মন। ৪১
১২০। সংসদত প্ৰয়োগ হ'বলগীয়া ভাষা। ৪২
১২১। সংসদত আলোচনাৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন। ৪২
১২২। সংসদৰ কাৰ্য্যবাহীৰ সম্পৰ্কত ন্যায়লয়ে পৰিপৃচ্ছা নকৰিব। ৪২

তৃতীয় অধ্যায় - ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিধায়নী ক্ষমতা

১২৩। সংসদৰ বিশ্ৰান্তি কালত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ অধ্যাদেশ প্ৰখ্যাপন কৰাৰ ক্ষমতা। ৪২

চতুৰ্থ অধ্যায় - সংঘৰ ন্যায় পালিকা

১২৪। উচ্চতম ন্যায়ালৰ স্থাপন আৰু গঠন। ৪৩
১২৫। ন্যায়ধীশসকলৰ বেতন আদি। ৪৪
১২৬। কাৰ্য্যকাৰী মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ নিযুক্তি। ৪৪
১২৭। তদৰ্থ ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তি। ৪৪
১২৮। অবসৰ প্ৰাপ্ত ন্যায়াধীশৰ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ বৈঠকত উপস্থিতি। ৪৫
১২৯। উচ্চতম ন্যায়ালয় অভিলেখ ন্যায়ালয় হ'ব। ৪৫
১৩০। উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ স্থান। ৪৫
১৩১। উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ প্ৰাৰম্ভিক ক্ষেত্ৰাধিকাৰ। ৪৫
১৩১ক। [নিৰসিত] ৪৫
১৩২। কিছুমান গোচৰত উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পৰা হোৱা আপীলত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ আপীল সম্বন্ধীয় ক্ষেত্ৰাধিকাৰ। ৪৬
১৩৩। উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পৰা চিভিল বিষয়ক আপীলত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ আপীল সম্বন্ধীয় ক্ষেত্ৰাধিকাৰ। ৪৬
১৩৪। দণ্ড সম্বন্ধীয় বিষয়ত উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ আপীল সম্বন্ধীয় ক্ষেত্ৰাধিকাৰ। ৪৬

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
১৩৪ ক।	উচ্চতম ন্যায়ালয়ত আপীলৰ বাবে প্ৰমাণ পত্ৰ।	৪৭
১৩৫।	বৰ্তমান বিধিৰ অধীনত থকা ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ আৰু ক্ষমতা উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা প্ৰয়োগ যোগ্য।	৪৭
১৩৬।	আপীল কৰিবৰ কাৰণে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা বিশেষ অনুমতি প্ৰদান।	৪৭
১৩৭।	উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা নিৰ্ণয় অথবা আদেশৰ পুনৰ্বিলোকন।	৪৮
১৩৮।	উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰৰ সম্প্ৰসাৰণ।	৪৮
১৩৯।	কিছুমান লেখ জাৰি কৰাৰ কাৰণে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত ক্ষমতা প্ৰদান।	৪৮
১৩৯ক।	কোনো কোনো মোৰ্কদ্দমা হস্তান্তৰকৰণ।	৪৮
১৪০।	উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ আনুষঙ্গিক ক্ষমতাসমূহ।	৪৮
১৪১।	উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা ঘোষিত বিধি সকলো ন্যায়ালয়ৰ বাবে অৱশ্য পালনীয় হ'ব।	৪৮
১৪২।	উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ ডিক্ৰী আৰু আদেশ আৰু আবিষ্কাৰ আদি সম্বন্ধে আদেশৰ বলবৎকৰণ।	৪৯
১৪৩।	উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ লগত পৰামৰ্শ কৰিবলৈ ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ক্ষমতা।	৪৯
১৪৪।	চিভিল আৰু ন্যায়িক প্ৰাধিকাৰী সকলে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ সহায়ক ৰূপে কাৰ্য্য কৰিব।	৪৯
১৪৪ ক।	[নিৰসিত]	৪৯
১৪৫।	ন্যায়ালয়ৰ নিয়ম আদি।	৪৯
১৪৬।	উচ্চতম ন্যায়লায়ৰ পদাধিকাৰী আৰু সেৱকসকল আৰু ব্যয়সমূহ।	৫১
১৪৭।	নিৰ্বচন।	৫১

পঞ্চম অধ্যায়

ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক- মহালেখা পৰীক্ষক

১৪৮।	ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক মহালেখা পৰীক্ষক।	৫১
১৪৯।	নিয়ন্ত্ৰক মহালেখা পৰীক্ষকৰ কৰ্ত্তব্য আৰু ক্ষমতাসমূহ।	৫২
১৫০।	সংঘ আৰু ৰাজ্যবোৰৰ লেখাৰ প্ৰপত্ৰ।	৫২
১৫১।	লেখা পৰীক্ষা প্ৰতিবেদন।	৫২

ষষ্ঠ ভাগ

ৰাজ্যসমূহ

প্ৰথম অধ্যায় — সাধাৰণ

১৫২।	পৰিভাষা।	৫৩

দ্বিতীয় অধ্যায় — কাৰ্য্যপালিকা

ৰাজ্যপাল

১৫৩।	ৰাজ্যসমূহৰ ৰাজ্যপালসমূহ।	৫৩
১৫৪।	ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতা।	৫৩

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
১৫৫।	ৰাজ্যপালৰ নিযুক্তি।	৫৩
১৫৬।	ৰাজ্যপালৰ পদাৱধি।	৫৩
১৫৭।	ৰাজ্যপাল ৰূপে নিযুক্ত হোৱাৰ অৰ্হতাসমূহ।	৫৪
১৫৮।	ৰাজ্যপালৰ পদৰ চৰ্তসমূহ।	৫৪
১৫৯।	ৰাজ্যপালৰ শপত গ্ৰহণ বা প্ৰতিজ্ঞান।	৫৪
১৬০।	কিছুমান আকস্মিক ক্ষেত্ৰত ৰাজ্যপালৰ কৃত্য নিৰ্বহন।	৫৪
১৬১।	কিছুমান গোচৰত ক্ষমা আদি প্ৰদান কৰিবলৈ আৰু দণ্ডাদেশ নিলম্বিত, পৰিহাৰ বা লঘু কৰিবলৈ ৰাজ্যপালৰ ক্ষমতা।	৫৪
১৬২।	ৰাজ্যৰ কাৰ্য্যপালিকা ক্ষমতাৰ বিস্তৃতি।	৫৫
	মন্ত্ৰী পৰিষদ	
১৬৩।	ৰাজ্যপালক সহায়তা কৰিবলৈ আৰু মন্ত্ৰণা দিবলৈ মন্ত্ৰী পৰিষদ।	৫৫
১৬৪।	মন্ত্ৰীসকল সম্বন্ধীয় অন্যান্য উপবন্ধসূহ।	৫৫
	ৰাজ্যৰ মহাধিবক্তা	
১৬৫।	ৰাজ্যৰ মহাধিবক্তা।	৫৫
	চৰকাৰৰ কাৰ্য্য পৰিচালনা	
১৬৬।	ৰাজ্য চৰকাৰৰ কাৰ্য্য পৰিচালনা।	৫৬
১৬৭।	ৰাজ্যপালক সংবাদ জ্ঞাত কৰা আদি বিষয়ত মুখ্যমন্ত্ৰীৰ কৰ্ত্তব্য।	৫৬
	তৃতীয় অধ্যায় – বিধান মণ্ডল	
	সাধাৰণ	
১৬৮।	ৰাজ্যসমূহত বিধান মণ্ডল গঠন।	৫৬
১৬৯।	ৰাজ্যসমূহত বিধান পৰিষদ বিলোপন বা সৃষ্টিকৰণ।	৫৭
১৭০।	বিধান সভাসমূহৰ গঠন।	৫৭
১৭১।	বিধান পৰিষদৰ গঠন।	৫৮
১৭২।	ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ কালাৱধি।	৫৮
১৭৩।	ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সদস্যতাৰ বাবে অৰ্হতাসমূহ।	৫৯
১৭৪।	ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলৰ অধিবেশন, সত্ৰাৱসান আৰু বিঘটন।	৫৯
১৭৫।	সদনত নাইবা উভয়সদনত অভিভাষণ দিবলৈ আৰু বাণী পঠাবলৈ ৰাজ্যপালৰ অধিকাৰ।	৫৯
১৭৬।	ৰাজ্যপালৰ দ্বাৰা বিশেষ অভিভাষণ।	৫৯
১৭৭।	সদনৰ সম্পৰ্কত মন্ত্ৰীসকলৰ আৰু মহাধিবক্তাৰ অধিকাৰ।	৬০
	ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলৰ পদাধিকাৰীসকল	
১৭৮।	বিধান সভাৰ অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষ।	৬০
১৭৯।	অধ্যক্ষ আৰু উপাধ্যক্ষৰ পদৰ ৰিক্ততা, পদত্যাগ আৰু পদৰ পৰা অপসাৰণ।	৬০
১৮০।	অধ্যক্ষৰূপে কাৰ্য্যচলাবলৈ বা সেই পদৰ কৰ্তব্যপালন কৰিবলৈ উপাধ্যক্ষৰ বা আন ব্যক্তিৰ ক্ষমতা।	৬০
১৮১।	পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰাৰ প্ৰস্তাৱ বিচাৰাধীন হৈ থকা কালত অধ্যক্ষই নাইবা উপাধ্যক্ষই সভাপতিত্ব নকৰিব।	৬০

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
১৮২।	বিধান পৰিষদৰ সভাপতি আৰু উপ-সভাপতি।	৬১
১৮৩।	সভাপতি আৰু উপ-সভাপতি পদৰ ৰিক্ততা, পদত্যাগ আৰু পদৰ পৰা অপসাৰণ।	৬১
১৮৪।	সভাপতি পদৰ কৰ্তব্য পালন কৰিবলৈ নাইবা সভাপতিৰূপে কাৰ্য্য কৰিবলৈ উপ-সভাপতি বা অন্যব্যক্তিৰ ক্ষমতা।	৬১
১৮৫।	পদৰ পৰা অপসাৰণ কৰাৰ প্ৰস্তাৱ বিচাৰাধীন হৈ থকা কালত সভাপতি নাইবা উপ-সভাপতিয়ে সভাপতিত্ব নকৰিব।	৬২
১৮৬।	অধ্যক্ষ, উপাধ্যক্ষ, সভাপতি আৰু উপ-সভাপতিৰ বেতন আৰু ভাত্তা।	৬২
১৮৭।	ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ সচিবালয়।	৬২
	কাৰ্য্য পৰিচালনা	
১৮৮।	সদসসকলৰ দ্বাৰা শপত গ্ৰহণ বা প্ৰতিজ্ঞান।	৬২
১৮৯।	সদনসমূহত ভোটদান, ৰিক্ত আসন থকা সত্বেও কাৰ্য্য কৰিবলৈ ক্ষমতা আৰু থূল।	৬২
	সদস্যসকলৰ অনৰ্হতাসমূহ	
১৯০।	আসনৰ ৰিক্ততা।	৬৩
১৯১।	সদস্য পদৰ কাৰণে অনৰ্হতাসমূহ।	৬৩
১৯২।	সদস্যসকলৰ অনৰ্হতা বিষয়ক প্ৰশ্নৰ ওপৰত বিনিশ্চয়।	৬৪
১৯৩।	অনুচ্ছেদ ১৮৮ৰ অধীনত শপত গ্ৰহণ বা প্ৰতিজ্ঞান কৰাৰ পূৰ্বে অথবা অৰ্হ নোহোৱাকৈ বা অনৰ্হ হৈ সদস্যৰ স্থানত বহা আৰু ভোট দিয়াৰ কাৰণে দণ্ড।	৬৪
	ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলসমূহৰ আৰু তাৰ সদস্যসকলৰ বিশেষাধিকাৰ আৰু উন্মুক্তিসমূহ	
১৯৪।	বিধান মণ্ডলৰ সদস্যসমূহৰ আৰু তাৰ সদস্যসকলৰ আৰু সমিতিসমূহৰ ক্ষমতা, বিশেষাধিকাৰ প্ৰভৃতি।	৬৪
১৯৫।	সদস্যসকলৰ বেতন আৰু ভাত্তা।	৬৫
	বিধান প্ৰক্ৰিয়া	
১৯৬।	বিধেয়ক উত্থাপন আৰু পাৰিত কৰণ সম্বন্ধে উপবন্ধাৱলী।	৬৫
১৯৭।	ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ বাহিৰে অন্য বিধেয়কৰ ক্ষেত্ৰত বিধান পৰিষদৰ ক্ষমতাৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন।	৬৫
১৯৮।	ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ সম্বন্ধত বিশেষ প্ৰক্ৰিয়া।	৬৬
১৯৯।	ধন সম্পৰ্কীয় বিধেয়কৰ পৰিভাষা।	৬৬
২০০।	বিধেয়কত সন্মতি প্ৰদান।	৬৭
২০১।	বিচৰাৰ্থে ৰক্ষিত বিধেয়ক সমূহ।	৬৭
	বিত্তীয় বিষয় সম্পৰ্কে প্ৰক্ৰিয়া।	
২০২।	বাৰ্ষিক বিত্তীয় বিবৰণ।	৬৭
২০৩।	বিধান মণ্ডলত প্ৰাক কলন সম্পৰ্কীয় প্ৰক্ৰিয়া।	৬৮
২০৪।	বিনিয়োজন বিধেয়ক।	৬৮
২০৫।	অনুপূৰক, অতিৰিক্ত অথবা ওপৰঞ্চি অনুদানসমূহ।	৬৯
২০৬।	লেখানুদান, ঋণ অনুদান আৰু ব্যতিক্ৰমী অনুদান।	৬৯
২০৭।	বিত্তীয় বিধেয়ক সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধাৱলী।	৬৯

অনুচ্ছেদ পৃষ্ঠা

প্ৰক্ৰিয়া সাধাৰণতঃ

২০৮।	প্ৰক্ৰিয়াৰ নিয়মাৱলী।	৭০
২০৯।	ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলত বিধিৰ দ্বাৰা বিত্তীয় কাৰ্য্য সম্বন্ধীয় প্ৰক্ৰিয়াৰ বিনিয়মন।	৭০
২১০।	বিধান মণ্ডলত প্ৰয়োগ হ'বলগীয়া ভাষা।	৭০
২১১।	বিধান মণ্ডলৰ আলোচনাৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন।	৭১
২১২।	ন্যায়ালয়ে বিধান মণ্ডলৰ কাৰ্য্যবাহী সম্পৰ্কত পৰিপৃচ্ছা নকৰিব।	৭১

চতুৰ্থ অধ্যায়

ৰাজ্যপালৰ বিধায়িনী ক্ষমতা

২১৩।	বিধান মণ্ডলৰ বিশ্ৰান্তি কালত ৰাজ্যপালৰ অধ্যাদেশ প্ৰখ্যাপন কৰাৰ ক্ষমতা।	৭১

পঞ্চম অধ্যায়

ৰাজ্যসমূহৰ উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহ

২১৪।	ৰাজ্যসমূহৰ কাৰণে উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহ।	৭২
২১৫।	উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহ অভিলেখ ন্যায়ালয় হ'ব।	৭২
২১৬।	উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহৰ গঠন।	৭২
২১৭।	উচ্চ ন্যায়ালৰ ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তি আৰু পদৰ চৰ্তসমূহ।	৭২
২১৮।	উচ্চতম ন্যায়ালৰ সম্বন্ধীয় কিছুমান উপবন্ধ উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহত প্ৰয়োগ।	৭৪
২১৯।	উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশসকলৰ দ্বাৰা শপত আৰু প্ৰতিজ্ঞান।	৭৪
২২০।	স্থায়ী ন্যায়াধীশ হোৱাৰ পিছত বিধি বৃত্তিৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন।	৭৪
২২১।	ন্যায়াধীশসকলৰ বেতন আদি।	৭৪
২২২।	কোনো ন্যায়াধীশক এখন উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পৰা আন এখনলৈ স্থানান্তৰণ।	৭৫
২২৩।	কাৰ্য্যকাৰী মুখ্য ন্যায়াধিপতিৰ নিযুক্তি।	৭৫
২২৪।	অতিৰিক্ত আৰু কাৰ্য্যকাৰী ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তি।	৭৫
২২৪ক।	উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ বৈঠকত অবসৰ প্ৰাপ্ত ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তি।	৭৫
২২৫।	বিদ্যমান উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ।	৭৬
২২৬।	কেতবোৰ লেখ জাৰি কৰিবলৈ উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহৰ ক্ষমতা।	৭৬
২২৬ক।	[নিৰসিত]	৭৬
২২৭।	সকলো ন্যায়ালয়ৰ ওপৰত উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ অধীক্ষণৰ ক্ষমতা।	৭৭
২২৮।	উচ্চ ন্যায়ালয়লৈ কেতবোৰ গোচৰৰ হস্তান্তৰ।	৭৮
২২৮ক।	[নিৰসিত]	৭৮
২২৯।	উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ পদাধিকাৰী আৰু সেৱকসমূহ আৰু ব্যয়সমূহ।	৭৮
২৩০।	সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহলৈ উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহৰ ক্ষেত্ৰাধিকাৰ বিস্তাৰ।	৭৯
২৩১।	দুই বা ততোধিক ৰাজ্যৰ বাবে এখন উমৈহতীয়া উচ্চ ন্যায়ালয় স্থাপন।	৭৯

ষষ্ঠ অধ্যায়

অধীনস্থ ন্যায়ালয়সমূহ

২৩৩।	জিলা ন্যায়াধীশসকলৰ নিযুক্তি।	৭৮
২৩৩ক।	কোনো কোনো জিলা ন্যায়াধীশৰ নিযুক্তি আৰু তেওঁলোকে দিয়া নিৰ্ণয় আদিৰ	৮০

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
	বিধিমান্যতা।	৮০
২৩৪।	ন্যায়িক সেৱাত জিলা ন্যায়াধীশৰ বাহিৰে অন্য লোকৰ ভৰ্ত্তি।	৮০
২৩৫।	অধীনস্থ ন্যায়ালয়সমূহৰ নিয়ন্ত্রণ।	৮০
২৩৬।	নিৰ্বচন।	৮০
২৩৭।	কোনো বিশেষ শ্রেণী বা শ্রেণীসমূহৰ দণ্ডাধিকাৰীসকলৰ ক্ষেত্রত এই অধ্যায়ৰ উপবন্ধসমূহৰ প্রয়োগ।	৮১

সপ্তম ভাগ

প্রথম অনুসূচীৰ 'খ' ভাগৰ ৰাজ্যসমূহ।

২৩৮।	নিৰসিত।	৮২

অষ্টম ভাগ

সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্রসমূহ

২৩৯।	সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্রসমূহৰ প্রশাসন।	৮৩
২৩৯ক।	কোনো কোনো সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্রৰ বাবে স্থানীয় বিধান মণ্ডলী বা মন্ত্রী-পৰিষদ বা দুয়োটাৰে সৃষ্টি।	৮৩
২৩৯কক।	দিল্লীৰ সম্পৰ্কত বিশেষ উপবন্ধসমূহ।	৮৪
২৩৯কখ।	সাংবিধানিক যন্ত্র বিফল হোৱাৰ ক্ষেত্রত উপবন্ধ।	৮৫
২৩৯খ।	বিধান মণ্ডলৰ বিৰতিৰ সময়ত অধ্যাদেশ প্রখ্যাপিত কৰিবলৈ প্রশাসনৰ ক্ষমতা।	৮৬
২৪০।	কোনো কোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্রৰ বাবে বিনিয়ম প্রণয়ন কৰিবলৈ ৰাষ্ট্রপতিৰ ক্ষমতা।	৮৭
২৪১।	সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্রসমূহৰ বাবে উচ্চ ন্যায়ালয়।	৯০
২৪২।	[নিৰসিত]	৯০

নৱম ভাগ

পঞ্চায়তসমূহ

২৪৩।	পৰিভাষা।	৯১
২৪৩ক।	গাঁওসভা।	৯১
২৪৩খ।	পঞ্চায়তসমূহৰ গঠন।	৯১
২৪৩গ।	পঞ্চায়তসমূহৰ বিৰচনা।	৯১
২৪৩ঘ।	আসনসমূহৰ আৰক্ষণ।	৯২
২৪৩ঙ।	পঞ্চায়তসমূহৰ ম্যাদ ইত্যাদি।	৯৩
২৪৩চ।	সদস্য পদৰ অনৰ্হতা।	৯৩
২৪৩ছ।	পঞ্চায়তসমূহৰ ক্ষমতাৱলী, প্রাধিকাৰ আৰু দায়িত্বসমূহ।	৯৪

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
২৪৩জ।	পঞ্চায়তসমূহৰ দ্বাৰা কৰসমূহ আৰোপিত কৰাৰ ক্ষমতাৱলী আৰু নিধিসমূহ।	৯৪
২৪৩ঝ।	বিত্তীয় অৱস্থাৰ পুনৰীক্ষণৰ বাবে বিত্ত আয়োগ গঠন।	৯৪
২৪৩ঞ।	পঞ্চায়তসমূহৰ হিচাপ পৰীক্ষা।	৯৫
২৪৩ট।	পঞ্চায়তসমূহৰ নিৰ্বাচন।	৯৫
২৪৩ঠ।	সংঘ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰসমূহত প্ৰয়োগ।	৯৫
২৪৩ড।	এই ভাগ কিছুমান ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ নহ'ব।	৯৫
২৪৩ঢ।	বিদ্যমান বিধিসমূহ আৰু পঞ্চায়তসমূহ চলি থাকিব।	৯৬
২৪৩ণ।	নিৰ্বাচন সম্বন্ধীয় বিষয়সমূহত ন্যায়ালয়সমূহৰ হস্তক্ষেপত বাধা।	৯৬

নৱম 'ক' ভাগ

পৌৰ সভা

২৪৩ত।	পৰিভাষা	৯৭
২৪৩থ।	পৌৰ সভাৰ গঠন।	৯৭
২৪৩দ।	পৌৰ সভাৰ বিৰচনা।	৯৮
২৪৩ধ।	ৱাৰ্ড সমিতিসমূহ ইত্যাদিৰ গঠন আৰু বিৰচনা।	৯৮
২৪৩ন।	আসনসমূহৰ আৰক্ষণ।	৯৯
২৪৩প।	পৌৰসভাসমূহৰ ম্যাদ ইত্যাদি।	৯৯
২৪৩ফ।	সদস্য পদৰ বাবে অনৰ্হতা।	১০০
২৪৩ব।	পৌৰ সভাসমূহ ইত্যাদিৰ ক্ষমতাৱলী, প্ৰাধিকাৰ আৰু দায়িত্বসমূহ।	১০০
২৪৩ভ।	পৌৰ সভাৰ দ্বাৰা কৰ আৰোপ কৰাৰ ক্ষমতা আৰু ইয়াৰ নিধিসমূহ।	১০০
২৪৩ম।	বিত্ত আয়োগ।	১০০
২৪৩য।	পৌৰ সভাসমূহৰ হিচাপ পৰীক্ষা।	১০১
২৪৩যক।	পৌৰ সভাসমূহৰ নিৰ্বাচন।	১০১
২৪৩যখ।	সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহত প্ৰয়োগ।	১০১
২৪৩যগ।	এই ভাগ কিছুমান ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ নহ'ব।	১০১
২৪৩যঘ।	জিলা যোজনাৰ বাবে সমিতি।	১০১
২৪৩যঙ।	মহানগৰ যোজনাৰ বাবে সমিতি।	১০২
২৪৩যচ।	বিদ্যমান বিধিসমূহ আৰু পৌৰসভাসমূহ চলি থাকিব।	১০৩
২৪৩যছ।	নিৰ্বাচন সম্বন্ধীয় বিষয়সমূহত ন্যায়ালয়সমূহৰ হস্তক্ষেপত বাধা।	১০৩

দশম ভাগ

অনুসূচিত আৰু জনজাতি ক্ষেত্ৰসমূহ

২৪৪।	অনুসূচতি ক্ষেত্ৰ আৰু জনজাতি ক্ষেত্ৰসমূহৰ প্ৰশাসন।	১০৪
২৪৪ক।	অসমৰ কোনো কোনো জনজাতি ক্ষেত্ৰক লৈ এখন স্বায়ত্ত শাসিত ৰাজ্যৰ গঠন আৰু তাৰ বাবে স্থানীয় বিধান মণ্ডল বা মন্ত্ৰী পৰিষদ অথবা দুয়োটাৰে সৃষ্টি।	১০৪

অনুচ্ছেদ পৃষ্ঠা

দ্বাদশ ভাগ

বিত্ত, সম্পত্তি, সংবিদা আৰু বাদসমূহ

প্ৰথম অধ্যায় — বিত্ত

সাধাৰণ

২৬৪। নিৰ্বচন। ১১১

২৬৫। বিধিৰ প্ৰাধিকাৰ ব্যতিৰেকে কৰ আৰোপিত হ'ব নোৱাৰিব। ১১১

২৬৬। ভাৰতৰ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ সঞ্চিত নিধি আৰু লোক লেখা। ১১১

২৬৭। আকস্মিকতা নিধি। ১১১

সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ মাজত ৰাজস্বৰ বিতৰণ

২৬৮। সংঘৰ দ্বাৰা আৰোপিত কিন্তু ৰাজ্যৰ দ্বাৰা সংগৃহীত আৰু বিনিয়োজিত শুল্কসমূহ। ১১২

২৬৯। সংঘৰ দ্বাৰা আৰোপিত আৰু সংগৃহীত কিন্তু ৰাজ্যসমূহত অৰ্পিত কৰসমূহ। ১১২

২৭০। সংঘৰ দ্বাৰা আৰোপিত আৰু সংগৃহীত আৰু সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ মাজত বন্টিত কৰসমূহ। ১১৩

২৭১। সংঘৰ বাবে কেতবোৰ কৰ আৰু শুল্কৰ ওপৰত লগোৱা অধিকাৰ। ১১৩

২৭২। সংঘৰ দ্বাৰা আৰোপিত আৰু সংগৃহীত হোৱা আৰু সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ মাজত ভগাই দিব পৰা এনেধৰণৰ কৰ। ১১৪

২৭৩। মৰাপাট আৰু মৰাপাটৰ পৰা উৎপন্ন বস্তুৰ ৰপ্তানি শুল্কৰ পৰিৱৰ্তে অনুদান। ১১৪

২৭৪। ৰাজ্য সমূহৰ স্বাৰ্থ সংশ্লিষ্ট থকা কৰৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলোৱা বিধেয়ক বিলাকত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ পূৰ্ব চুপাৰিছ। ১১৪

২৭৫। কিছুমান ৰাজ্যলৈ সংঘৰ পৰা অনুদান। ১১৪

২৭৬। বৃত্তি, বেপাৰ, আজীৱিকা আৰু চাকৰিৰ ওপৰত লগোৱা কৰ। ১১৫

২৭৭। ব্যাবৃত্তি। ১১৬

২৭৮। [নিৰসিত] ১১৬

২৭৯। "শুদ্ধ আগম" আদিৰ গণনা। ১১৬

২৮০। বিত্ত আয়োগ। ১১৬

২৮১। বিত্ত আয়োগৰ চুপাৰিছসমূহ। ১১৭

বিবিধ বিত্তীয় উপবন্ধসমূহ

২৮২। সংঘ বা ৰাজ্যৰ দ্বাৰা নিজৰ ৰাজস্বৰ পৰা কৰিবলগীয়া ব্যয়। ১১৭

২৮৩। সঞ্চিত নিধি, আকস্মিকতা নিধি আৰু লোকলেখাত জমা কৰা ধণৰ অভিৰক্ষা ইত্যাদি। ১১৭

২৮৪। লোক সেৱক আৰু ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা প্ৰাপ্ত বাদীসকলৰ দ্বাৰা গচ্ছিত ধন আৰু অন্যান্য ধনৰ অভিৰক্ষা। ১১৭

২৮৫। ৰাজ্যৰ কৰ আৰোপণৰ পৰা সংঘৰ সম্পত্তিৰ ৰেহাই। ১১৭

২৮৬। বস্তুৰ ক্ৰয় বা বিক্ৰয়ৰ ওপৰত কৰ আৰোপণ বিষয়ে নিৰ্বন্ধন। ১১৮

২৮৭। বিদ্যুৎৰ ওপৰত কৰ ৰেহাই। ১১৮

২৮৮। কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত পানী বা বিদ্যুতৰ সম্বন্ধত ৰাজ্যৰ দ্বাৰা আৰোপিত কৰৰ

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
	পৰা ৰেহাই।	১২০
২৮৯।	সংঘৰ কৰ আৰোপণৰ পৰা ৰাজ্যৰ আয় আৰু সম্পত্তিৰ ৰেহাই।	১২০
২৯০।	কিছুমান ব্যয় আৰু অৱসৰ বেতন সম্পৰ্কে সমাযোজন।	১২০
২৯০ক।	কিছুমান দেৱাস্বম নিধিলৈ বাৰ্ষিক শোধন।	১২০
২৯১।	[নিৰসিত]	১২০
	দ্বিতীয় অধ্যায় — ধাৰ লোৱা	
২৯২।	ভাৰত চৰকাৰৰ দ্বাৰা ধাৰ গ্ৰহণ।	১২০
২৯৩।	ৰাজ্যসমূহৰ দ্বাৰা ধাৰ গ্ৰহণ।	১২০
	তৃতীয় অধ্যায়	
	সম্পত্তি, সংবিদা, অধিকাৰ, দায়িত্ব, বাধ্য বাধকতা আৰু বাদসমূহ।	
২৯৪।	কিছুমান ক্ষেত্ৰত সম্পত্তি, বিভৱ, অধিকাৰ, দায়িত্ব আৰু বাধ্য বাধকতাৰ উত্তৰাধিকাৰ।	১২০
২৯৫।	অন্যান্য ক্ষেত্ৰত সম্পত্তি, বিভৱ, অধিকাৰ দায়িত্ব আৰু বাধ্য-বাধকতাৰ উত্তৰাধিকাৰ।	১২১
২৯৬।	ৰাজগামী বা ম্যাদ অন্ত হোৱা বা স্বামীহীনত্বৰ পৰা প্ৰাপ্ত-সম্পত্তি।	১২১
২৯৭।	প্ৰাদেশিক জলভাগৰ বা মহাদেশীয় জলমগ্ন ভীৰ ভূমিৰ ভিতৰত থকা মূল্যৱান বস্তু আৰু অনন্য অৰ্থনৈতিক জনৰ সম্পদৰাশি সংঘত ন্যস্ত হ'ব।	১২২
২৯৮।	বেপাৰ আদি কৰাৰ ক্ষমতা।	১২২
২৯৯।	সংবিদাসমূহ।	১২২
৩০০।	বাদ আৰু কাৰ্য্যবাহীসমূহ।	১২২
	চতুৰ্থ অধ্যায় — সম্পত্তিত অধিকাৰ	
৩০০ক।	বিধিৰ প্ৰাধিকাৰৰ দ্বাৰা ব্যতিৰেকে কোনো ব্যক্তি সম্পত্তিৰ পৰা বঞ্চিত নহ'ব।	১২৩

ত্ৰয়োদশ ভাগ

ভাৰতৰ ৰাজ্য ক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত বেপাৰ, বাণিজ্য আৰু আদান-প্ৰদান

৩০১।	বেপাৰ বাণিজ্য আৰু আদান-প্ৰদানৰ স্বতন্ত্ৰতা।	১২৪
৩০২।	বেপাৰ বাণিজ্য আৰু আদান-প্ৰদানৰ বিষয়ত নিৰ্বন্ধন আৰু আৰোপণ কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা।	১২৪
৩০৩।	বেপাৰ বাণিজ্যৰ সম্বন্ধত সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ বিধায়িনী ক্ষমতাৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন।	১২৪
৩০৪।	ৰাজ্যসমূহৰ মাজত বেপাৰ বাণিজ্য আৰু আদান প্ৰদানৰ ওপৰত নিৰ্বন্ধন।	১২৪
৩০৫।	বৰ্তমান বিধি আৰু ৰাজ্যিক একাধিপত্যৰ উপবন্ধ কৰা বিধিৰ ব্যাবৃত্তি।	১২৪
৩০৬।	[নিৰসিত]	১২৫
৩০৭।	অনুচ্ছেদ ৩০১ৰ পৰা অনুচ্ছেদ ৩০৪লৈ থকা প্ৰয়োজনীয়তাসমূহ কাৰ্য্যান্বিত কৰিবৰ কাৰণে প্ৰাধিকাৰীৰ নিযুক্তি।	১২৫

অনুচ্ছেদ পৃষ্ঠা

চতুৰ্দ্দশ ভাগ

সংঘ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ অধীনস্থ সেৱাসমূহ

প্ৰথম অধ্যায় — সেৱাসমূহ।

৩০৮।	নিৰ্বচন।	১২৬
৩০৯।	সংঘৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ সেৱা কৰা ব্যক্তিসকলৰ ভৰ্ত্তি আৰু সেৱাৰ চৰ্ত্তসমূহ।	১২৬
৩১০।	সংঘৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ সেৱা কৰা ব্যক্তিসকলৰ কাৰ্য্যকাল।	১২৬
৩১১।	সংঘৰ বা কোনো ৰাজ্যৰ অধীনত অসামৰিক সামৰ্থ্যৰে নিযুক্ত হোৱা ব্যক্তিৰ পদচ্যুতি, পদৰ পৰা অপসাৰণ বা পদমৰ্যাদা হ্ৰাসকৰণ।	১২৭
৩১২।	সৰ্বভাৰতীয় সেৱাসমূহ।	১২৭
৩১২ক।	কোনো কোনো সেৱাৰ পদাধিকাৰীসকলৰ সেৱাৰ চৰ্ত্তসমূহ পৰিবৰ্ত্তন বা প্ৰতিসংহৰণ কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা।	১২৮
৩১৩।	অন্তৰৱৰ্ত্তী উপবন্ধসমূহ।	১২৯
৩১৪।	[নিৰসিত]	১২৯

দ্বিতীয় অধ্যায় — লোক সেৱা আয়োগ।

৩১৫।	সংঘৰ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ কাৰণে লোক সেৱা আয়োগসমূহ।	১২৯
৩১৬।	সদস্যসকলৰ নিযুক্তি আৰু পদাৱধি।	১৩০
৩১৭।	কোনো লোক সেৱা আয়োগৰ কোনো সদস্যৰ অপসাৰণ আৰু নিলম্বন।	১৩০
৩১৮।	আয়োগৰ সদস্যসকলৰ আৰু কৰ্মচাৰীবৃন্দৰ সেৱাৰ চৰ্তসমূহৰ বিষয়ে বিনিয়ম প্ৰণয়নৰ ক্ষমতা।	১৩১
৩১৯।	আয়োগৰ সদস্যসকলে তেনে সদস্য পদৰ সমাপ্তিত আন পদ ধাৰণ কৰা নিষেধ।	১৩১
৩২০।	লোক সেৱা আয়োগসমূহৰ কৃত্যসমূহ।	১৩২
৩২১।	লোক সেৱা আয়োগৰ কৃত্যসমূহৰ বিস্তাৰ কৰাৰ ক্ষমতা।	১৩৩
৩২২।	লোক সেৱা আয়োগসমূহৰ ব্যয়।	১৩৩
৩২৩।	লোক সেৱা আয়োগসমূহৰ প্ৰতিবেদনসমূহ।	১৩৩

চতুৰ্দ্দশ 'ক' ভাগ

ন্যায়াধিকৰণ

৩২৩ক।	প্ৰশাসনিক ন্যায়ধিকৰণ।	১৩৪
৩২৩খ।	অন্য বিষয়ৰ বাবে ন্যায়াধিকৰণ।	১৩৪

অনুচ্ছেদ পৃষ্ঠা

পঞ্চদশ ভাগ

নির্বাচন

৩২৪। নিৰ্বাচনসমূহৰ অধীক্ষণ, নির্দ্দেশন আৰু নিয়ন্ত্রণ এক নিৰ্বাচন আয়োগৰ ওপৰত ন্যস্ত হ'ব। ১৩৬

৩২৫। ধর্ম, জাতি, বর্ণ বা লিংগৰ আধাৰত কোনো নিৰ্বাচক নামাৱলীৰ অন্তর্ভূক্ত হ'বলৈ কোনো ব্যক্তি অপাত্ৰ নহ'ব বা কোনো বিশেষ নিৰ্বাচক নামাৱলীৰ অন্তর্ভূক্ত হ'বৰ কাৰণে দাবী কৰিব নোৱাৰিব। ১৩৬

৩২৬। লোক সভাৰ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ বিধান সভাৰ নিৰ্বাচন বয়স্ক ভোটাধিকাৰ ভিত্তিত হ'ব। ১৩৭

৩২৭। বিধান মণ্ডলসমূহৰ নিৰ্বাচনৰ সম্বন্ধত উপবন্ধ প্রস্তুত কৰিবলৈ সংসদৰ ক্ষমতা। ১৩৮

৩২৮। কোনো ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডলৰ নিৰ্বাচনৰ সম্বন্ধত উপবন্ধ কৰিবলৈ সেই বিধান মণ্ডলৰ ক্ষমতা। ১৩৭

৩২৯। নিৰ্বাচন সম্বন্ধীয় বিষয়ত ন্যায়ালৰ হস্তক্ষেপৰ ওপৰত বাধা। ১৩৭

৩২৯ ক। [নিৰসিত] ১৩৭

ষষ্ঠদশ ভাগ

কিছুমান শ্ৰেণীৰ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধসমূহ

৩৩০। অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিসমূহৰ কাৰণে লোকসভাত আসনৰ আৰক্ষণ। ১৩৮

৩৩১। লোক সভাত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্রদায়ৰ প্রতিনিধিত্ব। ১৩৯

৩৩২। ৰাজ্যসমূহৰ বিধান সভাত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিসমূহৰ কাৰণে আৰক্ষিত আসন। ১৩৯

৩৩৩। ৰাজ্যসমূহৰ বিধান সভাত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্রদায়ৰ প্রতিনিধিত্ব। ১৪০

৩৩৪। আসনৰ আৰক্ষণ আৰু বিশেষ প্রতিনিধিত্ব ' পঞ্চাশ বছৰৰ পিছত অন্ত পৰিব। ১৪০

৩৩৫। সেৱা আৰু পদত অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতিৰ দাবী। ১৪১

৩৩৬। কিছুমান সেৱাত এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্রদায়ৰ বাবে বিশেষ উপবন্ধ। ১৪১

৩৩৭। এংল' ইণ্ডিয়ান সম্প্রদায়ৰ হিতৰ বাবে শিক্ষামূলক অনুদান সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ। ১৪১

৩৩৮। ৰাষ্ট্ৰীয় অনুসূচিত জাতি আৰু অনুসূচিত জনজাতি আয়োগ। ১৪২

৩৩৯। অনুসূচিত অঞ্চলবোৰৰ প্ৰশাসনৰ ওপৰত আৰু অনুসূচিত জনজাতিসমূহৰ কল্যাণৰ বিষয়ত সংঘৰ নিয়ন্ত্ৰণ। ১৪৩

৩৪০। অনুন্নত শ্রেণীসমূহৰ অৱস্থাৰ অনুসন্ধান কৰিবলৈ আয়োগৰ নিযুক্তি। ১৪৪

৩৪১। অনুসূচিত জাতিসমূহ। ১৪৪

৩৪২। অনু-ূচিত জনজাতিসমূহ। ১৪৪

পৃষ্ঠা

অনুচ্ছেদ

সপ্তদশ ভাগ

ৰাজভাষা

প্ৰথম অধ্যায় — সংঘৰ ভাষা

৩৪৩। সংঘৰ ৰাজ ভাষা। ১৪৫

৩৪৪। ৰাজ ভাষাৰ সম্বন্ধত আয়োগ আৰু সংসদৰ সমিতি। ১৪৫

দ্বিতীয় অধ্যায় — আঞ্চলিক ভাষাসমূহ

৩৪৫। কোনো ৰাজ্যৰ ৰাজ ভাষা বা ভাষাসমূহ। ১৪৬

৩৪৬। এখন ৰাজ্য আৰু আন এখনৰ মাজত অথবা এখন ৰাজ্য আৰু সংঘৰ মাজত যোগাযোগৰ বাবে ৰাজ ভাষা। ১৪৬

৩৪৭। কোনো ৰাজ্যৰ লোক সংখ্যাৰ কোনো এভাগৰ দ্বাৰা কথিত ভাষাৰ সম্পৰ্কত বিশেষ উপৰন্ধ। ১৪৬

তৃতীয় অধ্যায় — উচ্চতম ন্যায়ালয়, উচ্চ ন্যায়ালয় আদিৰ ভাষা

৩৪৮। উচ্চতম ন্যায়ালয় আৰু উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহত তথা অধিনিয়ম, বিধেয়ক আদিত ব্যৱহাৰ কৰিবলগীয়া ভাষা। ১৪৬

৩৪৯। ভাষা সম্বন্ধীয় কোনো কোনো বিধি অধিনিয়মিত কৰিবৰ বাবে বিশেষ প্ৰক্ৰিয়া। ১৪৭

চতুৰ্থ অধ্যায় — বিশেষ নিৰ্দ্দেশাৱলী

৩৫০। অভিযোগ মোচনৰ কাৰণে দিয়া অভিবেদনসমূহত ব্যৱহাৰ কৰিবলগীয়া ভাষা। ১৪৭

৩৫০ক। প্ৰাথমিক স্তৰত মাতৃভাষাত শিক্ষাদানৰ বাবে সুবিধাসমূহ। ১৪৭

৩৫০খ। ভাষিক সংখ্যালঘুসকলৰ বাবে বিশেষ পদাধিকাৰী। ১৪৮

৩৫১। হিন্দী ভাষাৰ উন্নয়নৰ অৰ্থে নিৰ্দ্দেশ। ১৪৮

অষ্টাদশ ভাগ

সংকটকালীন উপবন্ধসমূহ

৩৫২। সংকট অৱস্থাৰ উদ্‌ঘোষণা। ১৪৯

৩৫৩। সংকট কালীন অৱস্থাৰ উদ্‌ঘোষণাৰ প্ৰভাৱ। ১৫১

৩৫৪। সংকট অৱস্থাৰ উদ্‌ঘোষণা বলবৎ থকা সময়ত ৰাজস্ব বিতৰণ সম্পৰ্কীয় উপবন্ধৰ প্ৰয়োগ। ১৫১

৩৫৫। বৈদেশিক আক্ৰমণ আৰু আভ্যন্তৰীণ অশান্তিৰ বিৰুদ্ধে ৰাজ্যসমূহক ৰক্ষা কৰা সংঘৰ কৰ্ত্তব্য। ১৫১

৩৫৬। ৰাজ্যসমূহত সাংবিধানিক যন্ত্ৰ ব্যৰ্থ হোৱা বিষয়ক উপবন্ধ। ১৫১

৩৫৭। অনুচ্ছেদ ৩৫৬ৰ অধীনত জাৰি কৰা উদ্‌ঘোষণাৰ অধীনত বিধায়িনী ক্ষমতা প্ৰয়োগ। ১৫৩

৩৫৮। সংকটৰ সময়ত অনুচ্ছেদ ১৯ৰ উপবন্ধসমূহৰ নিলম্বন। ১৫৪

৩৫৯। সংকট কালত তৃতীয় ভাগৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত অধিকাৰসমূহৰ বলবৎকৰণ নিলম্বন। ১৫৪

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
৩৫৯ক।	[নিৰসিত]	১৫৫
৩৬০।	বিত্তীয় সংকট বিষয়ক উপবন্ধসমূহ।	১৫৬

ঊনবিংশ ভাগ

বিবিধ

৩৬১।	ৰাষ্ট্ৰপতি, ৰাজ্যপাল আৰু ৰাজ প্ৰমুখৰ ৰক্ষণাবেক্ষণ।	১৫৭
৩৬১ক।	সংসদ আৰু ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলৰ কাৰ্য্যবাহী প্ৰকাশনত ৰক্ষণাবেক্ষণ।	১৫৭
৩৬২।	[নিৰসিত]	১৫৮
৩৬৩।	কিছুমান সন্ধি, কৰাৰ আদিৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা বিবাদৰ সম্পৰ্কত ন্যায়ালয়ৰ হস্তক্ষেপৰ ওপৰত বাধা আৰোপ।	১৫৮
৩৬৩ক।	ভাৰতীয় ৰাজ্যৰ শাসকসকলৰ প্ৰতি প্ৰদত্ত মান্যতাৰ অন্ত আৰু বিশেষ মাননীৰ বিলোপ।	১৫৮
৩৬৪।	প্ৰধান বন্দৰ আৰু বিমান কোঠ সম্পৰ্কে বিশেষ উপবন্ধ।	১৫৯
৩৬৫।	সংঘই দিয়া নিৰ্দ্দেশাৱলী পালন কৰিবলৈ বা কাৰ্য্যকৰী কৰিবলৈ অপাৰগ হোৱাৰ ফল।	১৫৯
৩৬৬।	পৰিভাষা।	১৫৯
৩৬৭।	নিৰ্বচন।	১৬২

বিংশ ভাগ

সংবিধানৰ সংশোধন

৩৬৮।	সংবিধান সংশোধনৰ বাবে সংসদৰ ক্ষমতা আৰু তাৰ প্ৰক্ৰিয়া।	১৬৩

একবিংশ ভাগ

অস্থায়ী, অন্তৰ্কালীন আৰু বিশেষ উপবন্ধসমূহ

৩৬৯।	সমৱৰ্তী সূচীৰ বিষয়বস্তু হিচাপে ধৰি ৰাজ্যসূচীৰ কিছুমান বিষয়ত বিধি প্ৰণয়ন কৰিবলৈ সংসদক দিয়া অস্থায়ী ক্ষমতা।	১৬৪
৩৭০।	জম্মু আৰু কাশ্মীৰ ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত অস্থায়ী উপবন্ধসমূহ।	১৬৪
৩৭১।	মহাৰাষ্ট্ৰ আৰু গুজৰাট ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধ।	১৬৫
৩৭১ক।	নগালেণ্ড ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধ।	১৬৬
৩৭১খ।	অসম ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধ।	১৬৯
৩৭১গ।	মণিপুৰ ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধ।	১৬৯
৩৭১ঘ।	অন্ধ্ৰ প্ৰদেশত ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধসমূহ।	১৬৯
৩৭১ঙ।	অন্ধ্ৰ প্ৰদেশত কেন্দ্ৰীয় বিশ্ববিদ্যালয় স্থাপন।	১৭২
৩৭১চ।	চিকিম ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধসমূহ।	১৭২

অনুচ্ছেদ		পৃষ্ঠা
৩৭১ছ।	মিজোৰাম ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধসমূহ।	১৭৪
৩৭১জ।	অৰুণাচল প্ৰদেশ ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধসমূহ।	১৭৪
৩৭১ঝ।	গোৱা ৰাজ্যৰ সম্বন্ধত বিশেষ উপবন্ধ।	১৭৪
৩৭২।	বিদ্যমান বিধি বলবৎ ৰখা আৰু সেইবোৰৰ অনুকূলন।	১৭৫
৩৭২ক।	বিধি অনুকূলন কৰিবৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ক্ষমতা।	১৭৬
৩৭৩।	কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত নিবাৰক নিৰোধত থকা ব্যক্তিৰ সম্বন্ধত ৰাষ্ট্ৰপতিৰ আদেশ দিয়াৰ ক্ষমতা।	১৭৬
৩৭৪।	ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ৰ ন্যায়াধীশসকলৰ সম্বন্ধত আৰু ফেডাৰেল ন্যায়ালয়ত বা সপৰিষদ সম্ৰাটৰ আগত বিচাৰাধীন হৈ থকা ন্যায়িক কাৰ্য্যবাহীৰ সম্বন্ধত উপবন্ধসমূহ।	১৭৬
৩৭৫।	সংবিধানৰ উপবন্ধসমূহৰ অধীনত ন্যায়ালয়, প্ৰাধিকাৰী, আৰু পদাধিকাৰীয়ে কৃত্য কৰিয়েই থাকিব।	১৭৭
৩৭৬।	উচ্চ ন্যায়ালৰ ন্যায়াধীশসকলৰ সম্বন্ধে উপবন্ধসমূহ।	১৭৭
৩৭৭।	ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক-মহালেখা পৰীক্ষক সম্বন্ধে বিশেষ উপবন্ধসমূহ।	১৭৮
৩৭৮।	লোক সেৱা আয়োগ সম্বন্ধে উপবন্ধসমূহ।	১৭৮
৩৭৮ক।	অন্ধ্ৰ প্ৰদেশ বিধানসভাৰ কালাৱধি সম্বন্ধে বিশেষ উপবন্ধ।	১৭৮
৩৭৯ - ৩৮৯।	[নিৰসিত]	১৭৮
৩৯২।	অসুবিধাসমূহ দূৰীকৰণৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ ক্ষমতা।	১৭৮

দ্বাবিংশ ভাগ

সংক্ষিপ্ত নাম, প্ৰাৰম্ভণি, হিন্দীত প্ৰাধিকৃত পাঠ আৰু নিৰসন।

৩৯৩।	সংক্ষিপ্ত নাম।	১৭৯
৩৯৪।	প্ৰাৰম্ভণি।	১৭৯
৩৯৪ক।	হিন্দী ভাষাত প্ৰাধিকৃত পাঠ।	১৭৯
৩৯৫।	নিৰসন।	১৭৯

অনুসূচীসমূহ

প্ৰথম অনুসূচী

১।	ৰাজ্যসমূহ	১৮০
২।	সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰসমূহ	১৮৫

দ্বিতীয় অনুসূচী

ভাগ-ক	ৰাষ্ট্ৰপতি আৰু ৰাজ্যসমূহৰ ৰাজ্যপালসকলৰ সম্বন্ধে উপবন্ধাৱলী।	১৮৭
ভাগ-খ	[নিৰসিত]	১৮৭

ভাৰতৰ সংবিধান

প্ৰস্তাৱনা

আমি ভাৰতৰ লোক সমূহে ভাৰতক এখন
[1][**সাৰ্বভৌম সমাজবাদী ধৰ্মনিৰপেক্ষ লোকতান্ত্ৰিক গণৰাজ্য**] ৰূপে গঠন কৰিবলৈ, তথা ইয়াৰ সকলো নাগৰিকৰ বাবে ঃ

সামাজিক, অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক **ন্যায়;**

চিন্তা, অভিব্যক্তি, বিশ্বাস, ধৰ্ম আৰু
উপাসনাৰ **স্বাধীনতা ;**

প্ৰতিষ্ঠা আৰু সুযোগৰ **সমতা**
লাভ কৰিবলৈ;

আৰু তেওঁলোকৰ সকলোৰে মাজত —
ব্যক্তিৰ মৰ্য্যাদা [2][তথা জাতীয় ঐক্য আৰু
সংহতি] সুনিশ্চিতকাৰী **ভাতৃভাৱ**
বৃদ্ধি কৰিবলৈ

নিষ্ঠা সহকাৰে সংকল্প কৰি —
আমাৰ এই সংবিধান সভাত আজি ১৯৪৯ চনৰ নবেম্বৰ
মাহৰ ষষ্ঠবিংশ দিৱসত **ইয়াৰ দ্বাৰা এই সংবিধান গ্ৰহণ কৰিছোঁ, অধিনিয়মিত কৰিছোঁ আৰু নিজতে অৰ্পণ কৰিছোঁ।**

১। সংবিধান (দ্বাচত্বাৰিংশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৭৬ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা "সাৰ্বভৌম লোকতান্ত্ৰিক গণৰাজ্য"ৰ পৰিৱৰ্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)

২। উক্ত অধিনিয়মৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা "জাতীয় ঐক্য"ৰ পৰিৱৰ্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত (৩-১-৭৭ তাংৰ পৰা)।

প্ৰথম ভাগ

সংঘ আৰু ইয়াৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ

সংঘৰ নাম আৰু ৰাজ্যক্ষেত্ৰ।

১। (১) ইণ্ডিয়া অৰ্থাৎ ভাৰত ৰাজ্য সমূহৰ এটি সংঘ হব।

[১][(২) ৰাজ্যসমূহ আৰু তাৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ প্ৰথম অনুসূচীত বিনিৰ্দ্দিষ্ট কৰাৰ দৰেই হব।]

(৩) ভাৰতৰ ৰাজ্যক্ষেত্ৰত—

(ক) ৰাজ্যসমূহৰ ক্ষেত্ৰবোৰ ;

[২][(খ) প্ৰথম অনুসূচীত বিনিৰ্দ্দিষ্ট সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ সমূহ ; আৰু]

(গ) অৰ্জ্জিত হব পৰা এনে যিকোনো ৰাজ্যক্ষেত্ৰ

সমাবিষ্ট হব।

নতুন ৰাজ্যৰ অন্তৰ্ভুক্তি বা গঠন।

২। সংসদে যি নিবন্ধন আৰু চৰ্ত্ত উচিত বিবেচনা কৰে সেই নিবন্ধন আৰু চৰ্ত্ততে বিধিৰ দ্বাৰা সংঘত নতুন ৰাজ্য ভৰ্ত্তি কৰিব বা গঠন কৰিব পাৰিব।

২ক। [নিৰসিত]

নতুন ৰাজ্য গঠন আৰু বিদ্যমান ৰাজ্যৰ নাম, সীমা বা ক্ষেত্ৰৰ সাল-সলনি।

৩। সংসদে বিধিৰ দ্বাৰা—

(ক) কোনো ৰাজ্যৰ পৰা ৰাজ্যক্ষেত্ৰ ছেদ কৰি আনি বা দুখন বা ততোধিক ৰাজ্য বা ৰাজ্যাংশ লগ লগাই নাইবা কোনো ৰাজ্যক্ষেত্ৰ কোনো ৰাজ্যাংশৰ লগত সংযোজন কৰি নতুন ৰাজ্য গঠন কৰিব পাৰে ;

(খ) কোনো ৰাজ্যৰ ক্ষেত্ৰ বৃদ্ধি কৰিব পাৰে ;

(গ) কোনো ৰাজ্যৰ ক্ষেত্ৰ হ্ৰাস কৰিব পাৰে ;

(ঘ) কোনো ৰাজ্যৰ সীমা পৰিবৰ্ত্তন কৰিব পাৰে ;

(ঙ) কোনো ৰাজ্যৰ নাম পৰিবৰ্ত্তন কৰিব পাৰে ঃ

[৩][পৰন্তু, এই প্ৰয়োজনৰ বাবে কোনো বিধেয়ক, ৰাষ্ট্ৰপতিৰ চুপাৰিছ বিনা আৰু য'ত বিধেয়কত থকা প্ৰস্থাপনাই ৰাজ্য সমূহৰ [৪][* * *] যিকোনো এখনৰ ক্ষেত্ৰত, সীমাত বা নামত প্ৰভাব বিস্তাৰ কৰে তেনে ক্ষেত্ৰত যেতিয়ালৈকে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা সেই ৰাজ্যৰ বিধান মণ্ডললৈ, নিৰ্দ্দেশত বিনিৰ্দ্দিষ্ট কালৰ ভিতৰত বা ৰাষ্ট্ৰপতিৰ দ্বাৰা অনুজ্ঞাত অতিৰিক্ত কালৰ ভিতৰত, বিধেয়ক খনৰ ওপৰত বিধান মণ্ডলৰ মতামত অভিব্যক্ত কৰিবলৈ নিৰ্দ্দেশিত কৰা নহয় আৰু যেতিয়ালৈকে সেইদৰে বিনিৰ্দ্দিষ্ট বা অনুজ্ঞাত কালৰ অবসান নহয়, তেতিয়ালৈকে সংসদৰ কোনোটো সদনতে উত্থাপিত কৰিব নোৱাৰিব।

১। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা মূল খণ্ড (২)ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

২। উপৰোক্ত অধিনিয়মৰ ২ ধাৰাৰ দ্বাৰা মূল উপখণ্ড (খ)ৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৩। সংবিধান (পঞ্চম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৫ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা মূল পৰন্তুকৰ পৰিবৰ্ত্তে প্ৰতিষ্ঠাপিত।

৪। সংবিধান (সপ্তম সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৫৬ৰ ধাৰা ২৯ আৰু অনুসূচীৰ দ্বাৰা লোপ কৰা হৈছে।

[1][স্পষ্টীকৰণ ১ — এই অনুচ্ছেদৰ (ক) ৰ পৰা (ঙ) লৈকে খণ্ড সমূহত "ৰাজ্য" শব্দই সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে, কিন্তু পৰন্তকত "ৰাজ্য" শব্দই কোনো সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা নাই।

স্পষ্টীকৰণ ২ — খণ্ড (ক)ৰ দ্বাৰা সংসদৰ ওপৰত প্ৰদত্ত ক্ষমতাই যিকোনো ৰাজ্যৰ বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ কোনো ভাগত আন যিকোনো ৰাজ্য বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰৰ লগত সংযোজন কৰি এখন নতুন ৰাজ্য বা সংঘ ৰাজ্যক্ষেত্ৰ গঠন কৰা ক্ষমতাকো অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছে।]

প্ৰথম আৰু চতুৰ্থ অনুসূচীৰ সংশোধন আৰু অনুপূৰক, আনুষঙ্গিক আৰু পাৰিণামিক বিষয়ৰ উপবন্ধ কৰিবলৈ অনুচ্ছেদ ২ আৰু ৩ ৰ অধীনত প্ৰস্তুত বিধিসমূহ।

৪। (১) অনুচ্ছেদ ২ বা অনুচ্ছেদ ৩ত নিৰ্দ্দেশিত যিকোনো বিধিত প্ৰথম অনুসূচী আৰু চতুৰ্থ অনুসূচী সংশোধনৰ বাবে এনে উপবন্ধাবলী অন্তৰ্বিষ্ট হব যিবিলাকনেকি সেই বিধিৰ উপবন্ধ সমূহ প্ৰভাবশীল কৰিবলৈ আবশ্যকীয় হয়, আৰু তাত এনে অনুপূৰক, আনুষঙ্গিক আৰু পাৰিণামিক উপবন্ধ (এনে বিধিৰ দ্বাৰা প্ৰভাবিত হোৱা ৰাজ্য বা ৰাজ্য সমূহৰ বিধান মণ্ডলত বা বিধান মণ্ডল সমূহত আৰু সংসদত প্ৰতিনিধিত্ব সম্পৰ্কীয় উপবন্ধক অন্তৰ্গত কৰি) অন্তৰ্বিষ্ট হব পাৰে যিবিলাকনেকি সংসদে আবশ্যকীয় বোধ কৰে।

(২) পূৰ্বোক্ত তেনে কোনো বিধি অনুচ্ছেদ ৩৬৮ৰ প্ৰয়োজনৰ বাবে এই সংবিধানৰ কোনো সংশোধন বুলি গণ্য নহব।

১। সংবিধান (অষ্টাদশ সংশোধন) অধিনিয়ম, ১৯৬৬ৰ ধাৰা ২ৰ দ্বাৰা অন্তঃস্থাপিত।